

Scurtă incursiune în anti-eccleziologia daneză

— LEO STAN —

Ei și ce mare brânză că un popă... mai bea câte un snaps sau două sau patru, sau mai pe scurt, bea, câtă vreme e capabil să atragă prin talentele sale nenumărați adepți... [care] nici măcar nu se ating de băutura.

Kierkegaard, *Hårtii*, 1849

DANEMARCA veacului XIX a fost, între altele, arena confruntării religioase dintre un pietism popular, cu priză la mase, și autoritatea lutherană oficială, agreată de elite. Schimbările politice dramatice erau, în realitate, miza atent disimulată a conflictului. Spiritul pietist, cu rădăcini germane și răspândit în Scandinavia la sfârșitul secolului XVIII, accentua exclusivitatea Scripturii, punând în cauză dexteritatea hermeneutică și prestigiul doctrinal ale tradiției. În plus, cultiva idealul sfințeniei personale și necesitatea faptelor bune. Deoarece contesta fățiș instituția bisericească organizată în tandem cu modelul laic-statal, el își atrăgea sancțiuni severe, și chiar persecuții. Lapidar spus, pietismul creștin scandinav adăpostea un potențial individualism religios care, citit în cheie politică, submina simțitor vechea ordine premodernă (etatist-organicistă, ierarhică, paternalist monarhică). Mai trebuie remarcat că în prima jumătate a secolului XIX, identitatea politică daneză presupunea o relație nu doar de *jure*, ci și de *facto* cu aparatul eccleziastic prin perceperea obligatorie și universală a unor impozite ce luau nemijlocit calea bisericii. Remunerarea acestora de pe urmă provenea numai din bugetul astfel acumulat de stat. Procesul de modernizare democratică a întregii societăți a fost lent dar ireversibil. El prinsese viață către sfârșitul veacului precedent, 1848 fiind anul instalării liberalismului democratic danez sub cupola unei monarhii mult atenuate politic. În rândul contribuabililor plebei, așadar, își croiau drum drepturile și libertățile cetățenești, consfințite constituțional în 1849 printr-un act care reafirma ascendența statală a bisericii naționale.

Se poate afirma cu relativă certitudine că big bang-ul încheștării dintre societatea civilă și biserica lutherană daneză s-a datorat în mare parte unui gânditor de marcă al epocii clasice autohtone, Søren Kierkegaard (1813–1855). Fundamental teologico-biografic pe care s-a dezlănțuit saltul anti-ecclezial kierkegaardian a fost generat și perpe-

tat de tripticul: Jakob Peter Mynster (1775–1854), Nicolai Frederik Severin Grundtvig (1783–1872) și Hans Lassen Martensen (1808–1884). Interesant e că toți aceștia l-au cunoscut mai întâi pe omul Kierkegaard, pe care nu l-au putut ignora când i-au citit opera. Martensen i-a fost pentru scurtă vreme tutore privat și i-a evaluat teza de *Magister*. Cei doi erau, într-adevăr, interlocutori ocazionali, însă dezgustul lui Kierkegaard pentru tot ce ținea de numele lui Martensen nu i-a generat niciodată remușcări. Intersectarea biografică cu Grundtvig s-a produs indirect, dar nu mai puțin dramatic. Frațele mai mare al lui Søren, Peter Christian (1805–1888), reputat teolog și episcop al orașului Roskilde, s-a identificat din fragedă junete cu teologia grundtvigiană, opțiune cu consecințe nefaste în relația dintre el și mezinul familiei¹. Mynster, însă, marele primat al bisericii naționale, a jucat un rol mult mai determinant în viața filozofului. Ca fost duhovnic al întregii familii Kierkegaard și mai ales ca prieten apropiat și îndrumător de conștiință al capului acesteia, Søren i-a purtat lui Mynster un respect genuin și constant, edulcorat doar de dezacordurile cu privire la adevăratul sens al creștinismului. În ciuda acestora, i-a trimis majoritatea cărților sale cu nimb religios (pecetluite mereu cu dedicații afabile), iar în jurnal, el consemnează pedant reacțiile *post factum* ale destinatarului. Așa vedem cum Kierkegaard suferea când Mynster îi întâmpina producțiile edificatoare cu o tăcere suspectă, iar alții se revolta trufași și înșira, firește numai diaristic, adevărate diatribe la adresa acestuia. Relativ devreme, îi încolțește în minte ideea că Mynster e doar o roțiță (dacă nu cumva un dinam) în infernală mașină numită creștinătate², un slujbaş clerical ce contribuie decisiv lauciderea lui Dumnezeu și la compromiterea „creștinismului Noului Testament”.

Să luăm pe rând convingerile acestor personalități pentru a pătrunde mai bine liniile de forță ale atacului kierkegaardian. Cultura socio-politică și religioasă a Danemarcei celebrează și astăzi personalitatea lui Grundtvig, în care pronia a concentrat o prolificitate publicistică mamut și un incredibil enciclopedism gnoseologic. Proteicul Grundtvig a fost un teolog exemplar, pastor carismatic, dar și poet, filolog, istoric, politician activ ce aspira la reformarea și educarea maselor (pentru care a făcut imens), și, nu în cele din urmă,



un credincios ce-și aroga calități de profet. Nici măcar Søren Kierkegaard, fire înverșunată, contestatoare dar justă, nu i-a negat vreodată meritele, deși disprețul și inamicia dintre ei s-au dovedit mai puternice decât respectul histrionic cu care-și făceau plăcaciuni în plină stradă. În plan ideatic, Grundtvig a încercat să combine dogma creștină cu un regionalism populist de factură romantică (intitulat vag „nordism”). Separă mai apăsat celestul de lumesc, spre deosebire de romantici și Mynster care susține teza continuității între cele două registre. Istoria umană era, pentru el, mijlocul sacrosanct prin care divinitatea își încununează scopurile în lumea de aici. Vede un antagonism radical între creștinism și păgânitate și afirma primatul credinței într-un Dumnezeu absolut-transcendent, temeie etern al vieții omului. Condamnând individualismul egoist, specific noilor cuceriri politice moderne, considera imperativă o revigorare spirituală mediată de un stat organic și cu calități formatoare în plan moral. Convingerile grundtvigiene, împotriva cărora Kierkegaard se va fi ridicat cu conștiințiozitate, sunt următoarele: echivalarea bisericii creștine cu o comunitate cultică în sens lax, postularea existenței unei tradiții orale creștine ce premerge și validează litera evangheliei (și nu invers) și profetizarea unei simbioze între politic și religios, în urma căreia Danemarca va deveni noua Ierusalim. Inutil să adăugăm că, dintr-o mișcare religioasă, grundtvigianismul se erijează foarte rapid într-o

mișcare politică întreprinzătoare ce militează pentru principiul *neconservatoare* precum secularizarea învățământului, înțelegerea bisericii și a societății drept instituții primordial civile, asigurarea unei mobilități mai mari de reflecție și decizie pentru pastori și enoriași. Toate acestea se bazu pe o autonomie cetățenească crescută, generată de individualismul liberal al clasei mijlocii rurale și motivată de conștiința unei meniri mesianico-naționaliste pe care poporul danez era chemat s-o fructifice prin viața sa politico-religioasă. În afara acestui istorism metafizic desuet de factură romantică, mentalul social danez se mai ghidează și azi după agenda lui Grundtvig, care e cel de-al doilea pilon (după H.C. Andersen) al mândriei naționale³. Dar pentru a nu cădea în păcatul adulației, avertizăm că și Grundtvig avea bizareriile lui. Înclinat spre depresie, înfruptându-se cu nesaț dintr-o solitudine adesea impenetrabilă, ură să fie deranjat în timpul lucrului, iar în astfel de intruziuni excela tocmai sărmanii și obidiții vremii. O asemenea meteahnă psihologică îl mai umanizează pe Grundtvig, dar îi și pune idealurile de dezrobire într-o lumină crepusculară⁴.

În tabăra opusă, Mynster se formează în spiritul filozofiei kantiene și al romantismului german, al cărui panteism l-a criticat, însă, deschis. A fost un om cu convingeri compozite și fără prea multe principii. Politic, s-a dorit un conservator ce exalta ordinea existentă și corporatismul societal, însă filozofic, a fost adeptul unui individualism intuiționist nesistematic îndreptat împotriva vertijurilor emoționale, pragmatismului mistic și oricărei forme de eticism universalist cu valențe secularizante. Religia sa îmbina, pe cât de contradictoriu, pe atât de original, deismul cu codul de viață stoic și optimismul solar al iluminismului, insistând asupra primatului conștiinței etice. Mynster nu pune mare preț pe ideea de păcat, pe învierea în descendență hristică și pe lucrarea iubitoare (și nemeritată) a grației divine. Credea că transfigurarea sinelui uman trebuie să survină prin venerabila resemnare practică de stoici, mai degrabă decât prin apropierea sensului paulinic al „ființei noi” (2 Corinteni 5:17), așa cum i-ar fi cerut „fișa de post”. Deși considera religia și civilizația drept două realități inseparabile, Mynster îl valoriza pe Iisus dintr-o perspectivă psihologizantă: divinitatea Mântuitorului era acceptată ca o ne-

cesitate psihică ce dădea un imbold în plus absolutizării (iluministe) a datoriei morale. Reîntoarcerea la Dumnezeu e relegată, deci, psihologicului, în totală discordanță cu idealul eshatologic instituit la confluența dintre creatura apostatică și Ziditorul său iubit.

Ca personalitate, înaltul prelat e îndrăgostit de autoritate și se vrea intransigent (combinație de care se va teme în cazul grundtvigienilor). Propovăduind în public un formalism uniformizant și moderat, dar neacceptând cu ușurință dimensiunile impersonale ale socialului, e tentat în sinea lui să pună relația cu literații contemporani mai presus de propria experiență religioasă, particularitate pe care Kierkegaard o intuiește rapid și pentru care îl taxează necruțător. În mare, compromisul pragmatic și inconsecvența sunt cuvintele de ordine ale carierei sale episcopale. În calitate de primat, militează pentru o ideologie antipolitică, drapată în acea religiozitate nevertebrată și eclectică, pe care urbanitatea intelectuală și rafinată o va fi opus — cu rezultate nule, de altfel — ascensiunii „omului comun” prin liberalismul democratic emergent. Deși apolitic în intenție, agenda episcopului va dovedi contrariul în tumultuoșii ani 1848–49. Mynster acționează ca și cum e integral acaparat de zvârlirile politico-sociale, pe când contactul cu absolutul creștin e redus la preservarea statu-quoului eclezial. Cam acestea erau coordonatele inclassificabilului Mynster, împotriva căruia s-a ridicat *nominal* și *direct* tânărul și sclipitorul său enoriaș, Søren Aabye.

Pentru a-i împiedica pe grundtvigieni, în fruntea cărora se găsea și Peter C. Kierkegaard, să accedă la scaunul episcopal, Mynster recurge, ca orice convenționalist consecvent, la un compromis. Îl înfiază spiritual și instituțional pe H.L. Martensen, un teolog foarte cultivat, care s-a adresat comunității academice nu doar prin prelegeri de filozofia religiei, ci și prin lucrări despre mistică lui Meister Eckhart și teozofia lui Jakob Böhme; comunității clericale i-a oferit un dens tratat de dogmatică, iar publicului larg volume de predică și etică creștină. Pasiunea pe care a făcut-o de timpuriu pentru raționalismul dialectic hegelian a dat roadă multă în câmpul teologiei speculative daneze. Deși nu de un convins urmaș al lui Hegel avea el nevoie, dar în perfect acord cu cameleonismul său deontologic și principial, Mynster îl desemnează pe Martensen — pe care Kierkegaard nu-l avea deloc la inimă — drept succesor la funcția bisericească cea mai înaltă.

Apoi, pe 5 februarie 1854, nimeni altul decât Martensen are onoarea de a rosti discursul funebru la ceremonia de înhumare a lui Mynster. Cu această ocazie, defunctul primat e uns de fidelul și recunosătorul său discipol cu titlul de „martor al adevărului”, sintagmă care i s-a părut intransigentului Søren nu exagerată, ci pur și simplu *blasfemi-antă*. Paharul era plin. Picătura l-a făcut furiș. Nu era imediat, însă. Asedierea furibundă și eroică a *establishment-ului* național bisericesc e inițiată public la aproape un an după aceea. Mai exact, în decembrie 1854, Kierkegaard publică în *Fædrelandet* (cotidian liberal cu tendințe naționaliste) un articol incendiar, unde

ii atacă deschis și pe decedat, și pe adulatorul său. Textul fusese, de fapt, conceput imediat după „infamanta” *laudatio*, dar Kierkegaard îl păstrase, se pare, la sertar pentru vremuri mai propice anvergurii protestului.

De altfel, el considera că primele adieri sumbre ale conflictului ar fi trebuit întrevăzute de cei cu-adevărat preocupați în paginile volumului *Inițiere în creștinism* (1850), care pleda pentru o *imitatio Christi* individuală, necondiționată, patetică și mai ales *neinstituționalizabilă*. Creștinismul, susține Kierkegaard aici, convoacă la o nouă viață și nu seduce printr-o doctrină interesantă. Credinciosul autentic trebuie să ia în piept Golgotha presărată cu sudoarea de sânge a lui Iisus, chiar dacă în modernitate el va avea de înfruntat torturi mai puțin grotesti, dar la fel de casante sufletește. Ca urmare, singura autoritate acceptabilă e cea înțeleasă în orizontul salvific nou-testamentar, menită să coaguleze și să întărească interioritatea omului. *A contrario*, autoritatea ce oxigenează structurile, inevitabil impersonale, ale statalității e de ținut în colimator, dacă nu de subminat, atunci când coerciția în perimetrul exteriorității și cantitativului se face cu prețul înstrăinării de divin. Mai mult, dacă biserica se vrea cu tot dinadinsul parte integrantă a administrației de stat moderne, raportarea la Iisus se va refugia în intimitatea inaccesibilă a individului. Consecința imediată, avertizează Kierkegaard, va fi stigmatizarea și chiar persecuția, din moment ce creștinul veritabil îi va confrunta pe ceilalți cu pustul religiozității lor fade, călăi, plaisiriste, în care celei trei ispite hristice și ordalia abisală a lui Avraam sunt de domeniul mitului ori al rizibilului.

Opera târzie a filozofului danez este fundamental diferită, ca stilistică și intenționalitate, de complicata dialectică anterioară dintre textele pseudonime și cele semnate în nume propriu, dialectică menită să-l pună pe cititor într-un mod *necoercitiv* în fața unor decizii existențiale salutare pentru propria și singulara sa viață. După alte intervenții caustice, publicate în cotidianul național, *Fædrelandet*, Kierkegaard înființează și publică pe cheltuiala proprie, începând cu 24 mai 1855, ziarul *Øieblikket* (Clipa), unde este și singurul contributor⁶. Scrise pentru trezirea din somnul creștinismului decăzut, textele cvasi-incendiare din *Øieblikket* îi au ca ținte subînțelese pe Mynster, Martensen și chiar pe Grundtvig, deși paternitatea ideilor sau principiilor contestate de Kierkegaard e greu de stabilit cu exactitate. Articolele vibrează pe un ton tăios, direct, sunt lipsite de ironie ori tâlcuri criptice și au un conținut simplu dar ultimativ. Satira fină, analiza pedantă și labirintică a tarelor sufletului uman sunt de domeniul trecutului. În decursul celor zece numere (dintre care doar nouă apărute antum), fostul dialectician al adâncurilor omeneshi își previne compatrioții cu privire la starea spirituală jalnică în care se înecă, din cauza ipocriziei și nerușinării, „funcționarilor lui Iisus”, ce duc un trai perfect burghez și reușesc în lumea de aici propovăduind autosacrificiu tragic al Mântuitorului.

Și ntr-adevăr, blamul proferat de autorul *Faptelor iubirii* fac din el un

adevărat Botezător al pustiei: sub oblăduirea de tristă amintire a episcopului Mynster, perpetuată de urmașul său, Martensen, și la care grundtvigienii aderă inerțial, pastorii prostesc o țară întreagă, inclusiv pe rege, în vederea unor câștiguri pecuniare inavuabile. Își degradează misiunea sfântă, fiindcă își trăiesc religia utilitarist și hedonic, și au reverii secularizante. Acuzele mai grave abia urmează; printre ele, viclenia și echivocul sufletesc, impostura, un cabotinism de proastă calitate, carierismul, dar și bestialitatea cu care străngulează sufletele credincioșilor. Aceleași fețe bisericești sunt văzute ca „bărbați deghizați în veșminte de muier”, sofști speculativi (și speculanți), hoji sau „negustori pungași”, profanatori, maimuțe, „canibali”, „sălbatici cultivați” și alte asemenea alintături. În consecință, enoriașii sunt instigați la subminarea activității preoțești prin neprezentare la Liturghie și prin transformarea interiorității proprii în altarul invizibil al lui Iisus.

Reacția contemporanilor a fost pe măsură: fulminantă și predominant negativă în rândul copenhegezilor, dar pozitivă în provincie. Atitudinile pro s-au stins relativ repede în vacarmul vocilor isterizate sau obscene, menite să-l intimideze și dezonoreze pe solitarul protestatar pe fondul unui pretins conservatorism religios. Până în septembrie 1855, Kierkegaard (ce se lua drept „spion în serviciul lui Dumnezeu”) va fi avut alura unei adevărate *persona non grata*, a unui paria terfelit în presa de scandal, renegat ori satirizat de pătura cultivată a societății. Martensen l-a suspectat pe răzvrătit că vrea doar să regleze niște conturi personale, pe fondul unui creștinism oricum prost înțeles. Grundtvigienii s-au opus anti-clericalismului kierkegaardian, însă admirau și aprobau la gânditorul danez aplombul profetic și seriozitatea corectivă cu care înfățișa miza ultimă a creștinismului. La multă vreme după trecerea în neființă a lui Kierkegaard, confruntarea s-a dovedit esențială în reformarea bisericii, iar de pe urma ei au profitat tot grundtvigienii, deși în toilul bălăii adoptaseră o poziție neutră. Cea mai benefică și fructuoasă replică a venit, însă, din afară, anume dinspre zările Norvegiei, unde, atunci când insurgența pietistă atinsese cote dramatice, opera kierkegaardiană, cu precădere cea teologică, era întoarsă pe toate fețele. Astfel, datorită acestei propagări dincolo de granițele țării, conflictul a prilejuit și primele contacte internaționale cu corpusul kierkegaardian, poveste care trebuie și ea cunoscută, dacă e să înțelegem geneza multor idei teologice, filozofice și politice ale secolului trecut.

Așadar, deși a actualizat toate valențele oricărui scandal, deși a stârnit orgolii, a incitat la atitudini revanșarde și a scos la lumină și latura tenebroasă a comunității publicistice daneze, acest episod i-a întărit lui Kierkegaard convingerea că a fi creștin într-o lume modernă implică un martiriu ce se dovedește mai degrabă benefic, dacă luăm Noul Testament ca ultim reper într-o urmare existențială fără rezerve a lui Iisus omul. Șocul *Corsarului*, ciocnirea cu *ekklisia* oficială, la care s-a adăugat elaborarea unei opere impunătoare, grea de consecințe în istoria gândirii eu-

ropene și nu numai, și-au spus probabil cuvântul pe 28 septembrie 1855, când firavul trup al gânditorului se prăbușește în plină stradă, dez-sufletindu-se la cinci săptămâni după aceea. De atunci înaintea rămăneca ca *opera* să anime minți și să edifice inimi, ca să nu credem cumva că spiritul ar putea exulta vreedată la solitudinea morții.

✂

¹ În urma ofensivei lui Søren împotriva bisericii, între cei doi frați a survenit o ruptură regretabilă. Peter C. Kierkegaard și-a criticat deschis „fratele risipitor” în cadrul unei convenții a Bisericii Lutherane Daneze, fapt pentru care Søren l-a renegat total și a refuzat să-l vadă până și pe patul de spital unde și-a dat obștescul sfârșit.

² Kierkegaard a opus creștinătății (sau ideologiei bisericii oficiale) un creștinism autentic, bazat exclusiv pe Noul Testament și pe un mimesis hristic individual cu conotații dramatice.

³ Ironia istoriei (sau discreta ei malițiozitate) face ca actuala Academie Grundtvig să ofere spațiu de lucru Centrului de Studii Søren Kierkegaard, unde se editează în prezent ultima și impozanta ediție a *Operele complete*.

⁴ Pe de altă parte, Søren Kierkegaard, căruia posteritatea (academică) i-a reproșat indiferența elitistă pentru „pătura de jos” și individualismul cu aer religioase, era în viața de toate zilele extrem de apropiat de omul comun. În timpul plimbărilor sale interminabile intra foarte des în vorbă cu vânătorii ambulanți ori cu simplii neicanimeni. De asemenea, varietatea actelor sale de caritate nu e de neglijat.

⁵ Ectectismul acesta consta într-un melanj oportunist, sau oricum dubios din punct de vedere doctrinal, între un creștinism așa-zis ortodox și filozofia „semi-păgână” a romanti-



cilor. Romanticul de seamă al culturii daneze a fost panteistul Adam Oehlenschläger, cu care Mynster s-a solidarizat la un moment dat, dar de care mai apoi, adică atunci când a acumulat îndeajmăns de multă faimă, s-a dezis.

⁶ Un amănunt interesant e faptul că, în tot acest conflict, Kierkegaard s-a folosit de presă într-un mod foarte abil. Dată fiind, mai ales, experiența traumatizantă din polemica cu *Corsarul*, dar și înarmat cu o reflecție profetică asupra „publicismului” societății moderne, el era conștient că diseminarea unor idei polemice ca ale sale se putea face cel mai eficient doar prin intermediul presei. ✂